

סוגיות תלמודיות על זיכרון ומגבלותיו | שיעור ראשון

'קשים לקנותם כזהב ונוחים לאבדם ככלי זכוכית' - המאבק לזכור

ד"ר תהילה אליצור

1. ספרי דברים עקב פיסקא מח

רַק הַשְּׁמֵר לָךְ וְשִׁמְרֵם נִפְשְׁךָ מֵאֵד פְּרִתְשִׁפַח אֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־רָאוּ עֵינֶיךָ וּפְרִי־סוּרוֹ מִלִּבְבְּךָ כֹּל מִי תִגִּיד וְהוֹדַעְתָּם לְבָנֶיךָ וְלִבְנֵי בָנֶיךָ : [דברים ד ט]

כִּי אִם־שִׁמְרֵם תִּשְׁמְרוּן אֶת־פְּלִי־הַמְצָנָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אֶנְכִי מִצְוֶה אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹתָהּ לְאַהֲבָהּ אֶת־ה' אֱלֹהֵיכֶם לְלַכֵּת בְּכָל־דְּרָגָיו וּלְדַבְּקָה־בּוֹ : [דברים יא כב]

אִם־תִּבְקֹשְׁנָה כְּכֹסֶף וְכַמְטָמוֹנִים תִּחְפְּשֶׁנָּה : [משלי ב ד]

לֹא־יַעֲרַכְנָה זָהָב וְזָכוּכִית וּתְמוֹרֶתָהּ כְּלִי־פֶזֶז : [איוב כחי ז]

(כב) 'כי אם שמור תשמרון את כל המצוה הזאת', למה נאמר לפי שנאמר 'והיה אם שמוע תשמעו אל מצוותי' 'שומע אני כיון ששמע אדם דברי תורה ישב לו ולא ישנה, תלמוד לומר 'כי אם שמור תשמרון' - **מגיד שכשם שאדם צריך להזהר בסלעו שלא תאבד כך צריך להזהר בתלמודו שלא יאבד**. וכן הוא אומר 'אם תבקשנה ככסף' **מה כסף קשה לקנותו כך דברי תורה קשים לקנותם**. או מה כסף קשה לאבדו כך דברי תורה קשים לאבדם? - תלמוד לומר 'לא יערכנה זהב וזכוכית' **קשים לקנותם כזהב ונוחים לאבדם ככלי זכוכית** 'ותמורתה כלי פז'. היה רבי ישמעאל אומר 'רק השמר לך ושמור נפשך מאד' משל למלך בשר ודם שצד צפור ונתנה ביד עבדו. אמר לו: **הוי זהיר בצפור זו לבני**, אם אבדת אותו לא תהא סבור צפור באישר אבדת אלא **כאילו נפשך אבדת** וכן הוא אומר 'כי לא דבר רק הוא מכם' דבר שאתם אומרים ריק הוא הוא חייכם.

2. תלמוד בבלי נדה דף לע"ב

דרש רבי שמלאי: **למה הולד דומה במעי אמו** - לפנקס שמקופל ומונח. ידיו על שתי צדעיו, שתי אציליו על ב' ארכובותיו, וב' עקביו על ב' עגבותיו, וראשו מונח לו בין ברכיו, ופיו סתום וטבורו פתוח, ואוכל ממה שאמו אוכלת, ושותה ממה שאמו שותה... ונר דלוק לו על ראשו וצופה ומביט מסוף העולם ועד סופו... **ואין לך ימים שאדם שרוי בטובה יותר מאותן הימים ... ומלמדין אותו כל התורה כולה**, שנאמר 'ויורני ויאמר לי יתמך דברי לבך שמור מצותי וחיה'... **וכיון שבא לאויר העולם - בא מלאך וסטר על פיו, ומשכחו כל התורה כולה, שנאמר 'לפתח חטאת רובץ'**.

3. מתוך סוגיית כיצד מעברין את הערים / עירובין נג ע"א-נה ע"א

מתני' **כיצד מעברין את הערים?** בית נכנס בית יוצא, פגום נכנס פגום יוצא, היו שם גדודיות גבוהות עשירה טפחים, וגשורים וגפשות שיש בהן בית דירה — מוציאים את המדה כנגדן. ועושין אותה כמין טבלא מרובעת, כדי שיהא נשפר את הגדודיות.

גמ' רב ושמואל: חד תני "מעברין" וחד תני "מאברין". מאן דתני "מאברין" — אבר אבר, ומאן דתני "מעברין" — כאשה עוברת.

...

(סימן: שמונה עשרה ושנים עשר למדנו בדוד ויבן) אמר רבי יוחנן: שמונה עשר ימים גידלתי אצל רבי אושעיא בריבי ולא למדתי ממנו אלא דבר אחד במשנתנו: כיצד מאברין את הערים — באלה. איני?! והאמר רבי יוחנן שנים עשר תלמידים היו לו לרבי אושעיא בריבי, ושמונה עשר ימים גידלתי ביניהם, ולמדתי לב כל אחד ואחד, וחקמת כל אחד ואחד? לב כל אחד ואחד וחקמת כל אחד ואחד גמר, גמרא — לא גמר. איבעית אימא: מנייהו דידהו — גמר, מנייהו דידהו — לא גמר. ואיבעית אימא: דבר אחד במשנתנו קאמר.

ואמר רבי יוחנן: כשהיינו לומדין תורה אצל רבי אושעיא, היינו יושבין ארבעה ארבעה באמה. אמר רבי: כשהיינו לומדין תורה אצל רבי אלעזר בן שמוע, היינו יושבין ששה ששה באמה. אמר רבי יוחנן: רבי אושעיא בריבי בדורו כרבי מאיר בדורו, מה רבי מאיר בדורו לא יכלו חבריו לעמוד על סוף דעתו — אף רבי אושעיא לא יכלו חבריו לעמוד על סוף דעתו. אמר רבי יוחנן: לכן של ראשונים כפתחו של אולם, ושל אחרונים כפתחו של היכל, ואנו — כמלא נקב מחט סידקית.

...

אמר רב יהודה אמר רב: בני יהודה שהקפידו על לשונם, נתקיימה תורתם בידם. בני גליל שלא הקפידו על לשונם, לא נתקיימה תורתם בידם. מידי בקפידא פליא מילתא? אלא: בני יהודה דדייקי לישנא, ומתנחי להו סימנא, נתקיימה תורתם בידם. בני גליל דלא דייקי לישנא, ולא מתנחי להו סימנא, לא נתקיימה תורתם בידם. בני יהודה גמרו מסד רבה, נתקיימה תורתם בידם. בני גליל דלא גמרי מסד רבה, לא נתקיימה תורתם בידם. רבינא אמר: בני יהודה דגלו מסכתא, נתקיימה תורתם בידם. בני גליל דלא גלו מסכתא, לא נתקיימה תורתם בידם.

ללימוד בחברותא - המשך הסוגיה השואלת על דרכים וסגולות ל'תלמודו מתקיים בידו':

- עם איזו מהן אתם מזדהים? מה מכירים מניסיונכם ועובד / לא עובד, מה הייתם רוצים לנסות?
- שימו לב ליחסי מורה - תלמיד בשאלות של זיכרון ולמורים הנזכרים כאן. וכיצד כל זה קשור לכיצד מעברין או מאברין את הערים?

רבי יוסי הגלילי הנה קא אזיל באורחא, אשפחה לברוריה אמר לה: באיזו דרך גלף ללוד? אמרה ליה: גלילי שוטה, לא כף אמרו חכמים: אל תרבה שיחה עם האשה! הנה לך לומר: "באיזה ללוד". ברוינה אשפחתייה ליהוא תלמידא דהנה קא גריס בלחישא. בטשה ביה, אמרה ליה: לא כף כתוב "ערוכה בכל ושמורה", אם ערוכה ברמ"ח אברים שלף — משתמרת, ואם לאו — אינה משתמרת. תנא: תלמיד אחד הנה לרבי אליעזר שהיה שונה בלחש, לאחר שלש שנים שכח תלמודו....

(סימן: "ענקים" "לחיינו" "לוחות" "חרות"). אמר רבי אלעזר: מאי דכתיב "וענקים לגרורותיך", אם משים אדם עצמו כענק זה שרף על הצואר ונראה ואינו נראה — תלמודו מתקיים בידו. ואם לאו — אין תלמודו מתקיים בידו.

ואמר רבי אלעזר: מאי דכתיב "לחננו בערוגת הבושם", אם משים אדם עצמו כערוגה זו שהכל דשין בה, וכבושם זה שהכל מתבשמינו בה — תלמודו מתקיים, ואם לאו — אין תלמודו מתקיים.

ואמר רבי אלעזר מאי דכתיב "לוחות אבן", אם אדם משים עצמו את לחייו כאבן זו שאינה נמחית — תלמודו מתקיים בידו, ואם לאו — אין תלמודו מתקיים בידו.

ואמר רבי אלעזר: מאי דכתיב "חרות על הלוחות", אלמלי לא נשתברו לוחות הראשונות — לא נשתכחה תורה מישראל. רב אחא בר יעקב אמר: אין כל אומה ולשון שולטת בהו, שנאמר: "חרות" — אל תיקרי "חרות", אלא חירות.

אמר רב מתנה: מאי דכתיב "וממדבר מתנה", אם משים אדם עצמו כמדבר זה שהכל דשין בו — תלמודו מתקיים בידו. ואם לאו — אין תלמודו מתקיים בידו.

אמר רב הונא: מאי

דכתיב: "חיתך ישבו בה תכין בטובתך לעני אלהים", אם אדם משים עצמו כחיה זו שדורסת ואוכלת, ואיכא דאמרי שמסרחת ואוכלת — תלמודו מתקיים בידו. ואם לאו — אין תלמודו מתקיים בידו. ואם עושה כן — הקדוש ברוך הוא עושה לו סעודה בעצמו, שנאמר: "תכין בטובתך לעני אלהים".

...תנו רבנן, כיצד סדר משנה: משה למד מפי הגבורה. נכנס אהרן, ושנה לו משה פירקו, נסתלק אהרן וישב לשמאל משה. נכנסו בניו, ושנה להן משה פירקו. נסתלקו בניו, אלעזר ישב לימין משה, ואיתמר לשמאל אהרן. רבי יהודה אומר: לעולם אהרן לימין משה חוזר. נכנסו זקנים ושנה להן משה פירקו. נסתלקו זקנים, נכנסו כל העם ושנה להן משה פירקו. נמצאו ביד אהרן ארבעה, ביד בניו שלשה, וביד כל העם אחד. נסתלק משה ושנה להן אהרן פירקו. נסתלק אהרן שניו פירקו. נסתלקו בניו, שנו להן זקנים פירקו. נמצא ביד הכל ארבעה. מכאן אמר רבי אליעזר: חייב אדם לשנות לתלמידו ארבעה פעמים. וקל וחומר, ומה אהרן שלמד מפי משה, ומשה מפי הגבורה — כך, הדיוט מפי הדיוט — על אחת כמה וכמה.

רבי יעקבא אומר: מנין שחייב אדם לשנות לתלמידו עד שילמדנו — שנאמר: "ולמדה את בני ישראל", ומנין עד שתהא סדורה בפיהם — שנאמר: "שימה בפיהם", ומנין שחייב להראות לו פנים — שנאמר: "ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם".

ולגמרו כולהו ממשה! כדי לחלוק כבוד לאהרן ובניו, וכבוד לזקנים. וניעול אהרן וניגמר ממשה, וליעילו בניו וליגמרו מאהרן, וליעילו זקנים ולילפו מבניו, וליזלו וליגמרינהו לכולהו ישראל! כיון דמשה מפי הגבורה גמר, מסתייעא מלתייה.

...רבי פרידא הוה ליה ההוא תלמידא דהוה תני ליה ארבע מאה זימני וגמר. יומא חד בעיוה למלתא דמצוה. תנא ליה ולא גמר. אמר ליה: האי דנא מאי שנא? אמר ליה: מדההיא שעתא דאמר ליה למר איכא מילתא דמצוה — אסחאי לדעתאי, וכל שעתא אמינא: השתא קאי מר, השתא קאי מר. אמר ליה: הב דעתיד ואתני ליה. הדר תנא ליה ארבע מאה זימני [אחרוני]. נפקא בת קלא ואמר ליה: ניחא ליה דליספו לך ארבע מאה שני, או דתיזכו את ודרך לעלמא דאתי? אמר: דניזכו אנא ודריי לעלמא דאתי. אמר להו הקדוש ברוך הוא: תנו לו זו זו.

אמר רב חסדא: אין תורה נקנית אלא בסימניו, שנאמר: "שימה בפיהם", אל תקרי 'שימה', אלא 'סימנה'. שמעה רב תחליפא ממערבא, אזל אמרה קמיה דרבי אבהו, אמר: אתון מהתם מתניתו לה, אגן מהקא מתנינן לה: "הציבי לך ציונים שימי לך וגו'" — עשו ציונים לתורה. ומאי משמע דהאי ציון לישנא דסימנא הוא? דכתיב: "וראה עצם אדם ובנה אצלו ציון". רבי אליעזר אמר, מהקא: "אמור לחכמה אחותי את ומודע לפניה תקרא" — עשה מודעים לתורה. רבא אמר: עשה מועדים לתורה.

והיינו דאמר אבדימי בר חמא בר דוסא, מאי דכתיב: "לא בשמים היא ולא מעבר לים היא". "לא בשמים היא", שאם בשמים היא — אתה צריך לעלות אחריה, ואם מעבר לים היא — אתה צריך לעבור אחריה. רבא אמר: "לא בשמים היא" — לא תמצא במי שמגביה דעתו עליה כשמים, ולא תמצא במי שמרחיב דעתו עליה כמים.

רבי יוחנן אָמר: "לא בשמים היא" — לא תמצא בגסי רוח, "ולא מעבר לים היא" — לא תמצא לא בסחרנים ולא בתגרים.

תנו רבנן: כיצד מעבירין את הערים? ארוכה — כמות שהיא. עגולה — עושין לה זויות. מרובעת — אין עושין לה זויות. היתה רחבה מצד אחד וקצרה מצד אחר — רואין אותה כאילו היא שנה...

4. תוספתא מסכת סוטה (ליברמן) פרק ז הלכות ט-יא

דברי חכמים כדברנות וכמשמרות נטועים בעלי אספות נתנו מרעה אחד: [קהלת יב יא]

מעשה בר' יוחנן בן ברוקה ור' לעזר חסמא שבאו מיבנה ללוד והקבילו פני ר' יהוש' בפקיעין אמ' להם ר' יהושע מה חידוש היה בבית המדרש היום? אמרו לו תלמידיך אנו ומימיך אנו שותין. אמ' להם אי אפשר שלא יהא חידוש בבית המדרש. שבת של מי היתה? אמרו לו של ר' לעזר בן עזריה היתה. אמ' להם היכן היתה הגדה? 'הקהל את האנשים והנשים והטף' אמ' להם מה דרש בה? אמ' לו ר' כן דרש בה...

ועוד אחרת דרש 'דברי חכמים כדברנות וכמסמרות נטועים' מה דורבן זה מכוין את הפרה להביא חיים בעולם אף דברי תורה אינן אלא חיים ל... 'בעלי אסופות' אילו שנכנסין ויושבין אסופות אסופות ואומ' על טמא טמא ועל טהור טהור על טמא במקומו ועל טהור במקומו. שמא יאמר אדם בדעתו הואיל ובית שמיי מטמין ובית הלל מטהרין איש פלוני אוסר ואיש פלוני מתיר למה אני למד תורה מעתה? ת"ל 'דברים' 'הדברים' 'אלה הדברים' 'כל הדברים'. 'נתנו מרועה אחד' - אל אחד בראן פרנס אחד נתנן רבון כל המעשים ברוך הוא אמרו. אף אתה עשה לבך חדרי חדרים והכניס בה דברי בית שמיי ודברי בית הלל דברי המטמאין ודברי המטהרין. אמ' להם אין דור יתום שר' ליעזר שרוי בתוכו.

5. מכילתא דרבי ישמעאל בשלח - מסכתא דויסע פרשה א

ויאמר אִם־שָׁמוּעַ תִּשְׁמַע לְקוֹלוֹ הִ' אֱלֹהֶיךָ וְהִיָּשֵׁר בְּעֵינֶיךָ תַּעֲשֶׂה וְהִזְנַתְּ לְמִצְוֹתָיו וְשָׁמַרְתָּ כְּלַחֲמֹלָה אֲשֶׁר־שָׁמַרְתָּ בְּמִצְרַיִם לֹא־אֲשִׁים עֲלֶיךָ כִּי אֲנִי הִ' רַפָּאָד: [שמות טו כו] וְהָיָה אִם־שָׁלַח תִּשְׁפַּח אֶת־הָאֱלֹהִים וְהִלַּכְתָּ אַחֲרָיִם אֲחֵרִים וְעַבַּדְתָּם וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לָהֶם הַעֲדַתִּי בְּכֶם הַיּוֹם כִּי אֶבְדֶּךָ יִתְּבַדּוּן: [דברים ח יט]

..שמעון בן עזאי אומר 'שמוע' מה ת"ל 'תשמע'? מכאן שאם רצה אדם לשמוע משמיעין אותו, לשכח משכחין אותו. יכול לאחר זמן? ת"ל 'והיה אם שמוע תשמע' 'שכח תשכח' - מיד. הא כיצד רצה לשמוע משמיעין אותו מיד, לשכח משכחין אותו מיד.

6. שיר השירים רבה (וילנא) פרשה א

ד רבי יודן בשם רבי יודא ב"ר סימון ורבי יהודה ורבי נחמיה. ר' יהודה אומר: בשעה ששמעו ישראל 'אנכי ה' אלהיך' נתקע תלמוד תורה בלבם, והיו למדים ולא היו משכחין. באו אצל משה ואמרו משה רבינו תעשה את פרוזביון שליח בינותינו שנאמר 'דבר אתה עמנו ונשמעה ועתה למה נמות' - ומה הנייה יש באבדה שלנו? חזרו להיות למדים ושוכחים. אמרו מה משה בשר ודם עובר אף תלמודו עובר, מיד חזרו באו להם אל משה אמרו לו משה רבינו לוואי יגלה לנו פעם שניה, לוואי ישקני מנשיקות פיהו, לוואי יתקע תלמוד תורה בלבנו כמות שהיה, אמר להם אין זו עכשיו אבל לעתיד לבא הוא שנאמר (ירמיה לא) 'ונתתי את תורתך בקרבם ועל לבם אכתבנה' (ירמיה לא).

